

Agro-ecologie: waarom is de Vlaamse landbouw niet in volle transitie?

Koen Dhoore

Kunnen we Vlaanderen ook op een agro-ecologische manier voeden? De meningen zijn verdeeld. Agro-ecologische productiemethodes zouden te extensief en dus te weinig productief zijn om met de weinige grond waarover we beschikken de hele bevolking van voedsel te voorzien. Maar uit andere hoeken, onder meer die van het beleid, blijft de boodschap klinken dat de Vlaamse landbouw een exportroeping heeft. Dat laatste kan alleen betekenen dat we veel te veel grond hebben en onze landbouwproductie de noden van de lokale voedselvoorziening ver overstijgt. Te veel grond of te weinig?

Gewoonlijk gaat men bij de vraag of lokale voedselvoorziening haalbaar is, meteen aan het rekenen met oppervlakte beschikbare landbouwgrond, de opbrengsten van de proefvelden in praktijkonderzoekscentra, consumentenstatistieken en nog meer van dit soort cijfers. Maar eigenlijk zouden aan al dat rekenwerk nog een aantal andere vragen moeten voorafgaan, die men gewoonlijk vergeet.

Hoeveel voedsel hebben we werkelijk nodig? Welk voedsel is een goede keuze? Hoe organiseren we de productie, de verwerking en de handel opdat er zo weinig mogelijk uitval is, en er zo weinig mogelijk duur voedsel eerst geproduceerd moet worden om het dan vervolgens ongeconsumeerd weg te gooien? Is er met ons voedingspatroon een 'boerderij' mogelijk die agro-ecologisch van opzet is en duurzaam kan blijven draaien? Durven we de consumenten aanspreken op hun voedingsgewoonten?

Bij een agro-ecologische productie van voedsel hoort immers ook een agro-ecologisch verantwoorde manier van consumeren.

Berekeningen die nagaan of en hoe we agro-ecologisch kunnen produceren wat vandaag in het Vlaamse 'agrobusinesscomplex' verhandeld wordt, hebben absoluut geen betekenis omdat dit agrobusinesscomplex volledig losgekoppeld is van de lokale vraag naar voedingsmiddelen, laat staan dat het zich zou richten op een lokale vraag naar voedsel die gestoeld is op verantwoorde keuzes en een sobere levensstijl. In rapporten allerhande wordt bijvoorbeeld de waanzin van onze zelfvoorzieningsgraad in varkensvlees — de productie bedraagt 2,6 keer de hoeveelheid die we zelf consumeren! — de laatste tijd immers zorgvuldig verborgen, en steeds vaker op een misleidende manier vertaald naar het hoera-verhaal van een positieve handelsbalans.

De enige werkelijk positieve handelsbalans is de handelsbalans waarin de pieken van de export en de dalen van de import zo goed mogelijk zijn afgevlakt. Want rond de 'alpen' van het vlees, die alleen via export kunnen geslecht worden, liggen momenteel als gapende ravijnen de tekorten in de lokale zelfvoorziening: fruit, noten, olie, en niet het minst de granen voor menselijke consumptie. Nochtans maken granen

een belangrijk deel uit van ons menu en zijn het diezelfde granen die het stro zouden kunnen opleveren dat, omgezet in (pot)stalmest van herkauwers, de alarmerende toestand van het bodemleven en van de organische stof in onze bodems kan opkrikken.

We eten met andere woorden niet alleen van het veld, door de keuze van wat we eten bepalen we ook hoe het met het veld gaat en of dat veld in de toekomst een gezonde en vruchtbare voedingsbodem blijft of het, waar dat nodig blijkt, opnieuw kan worden.

Hebben we grond genoeg voor agro-ecologie?

Kunnen we – bij gebrek aan antwoorden op de werkelijk cruciale voedingsvragen en voorbij de kromme voorstellingen van de positieve handelsbalansen, die in werkelijkheid dramatische onevenwichten verdoezelen – een duurzaam haalbare en evenwichtige voedselproductie concreet maken? Kunnen we met de beschikbare landbouwgrond Vlaanderen agro-ecologisch voeden?

Volgens het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV) kan de landbouw beschikken over zo'n 680.000 hectare grond met ruimtelijke bestemming landbouw, en nog eens 70.000 hectare verwevingsgebied (deels landbouw, deels natuur in zogenaamde 'overdruk'). Dat is uiteraard pure theorie, want heel wat percelen met gewestplanbestemming landbouw kennen in werkelijkheid een ander gebruik, en vice versa. En overigens is de toegang van boeren tot grond waar landbouw nevenbestemming is naast natuur, helemaal niet vanzelfsprekend. Hoewel juist die grond de pasmunt is geweest waarmee de ruimte voor meer industrie, meer bos, meer natuurreservaat en meer recreatie destijds, bij de opmaak van het RSV, van de landbouw werd 'afgekocht'. Doch dit geheel terzijde ...

We eten met andere woorden niet alleen van het veld, door de keuze van wat we eten bepalen we ook hoe het met het veld gaat.

Of er grond genoeg is, is met andere woorden een enigszins dubbelzinnige vraag: baseren we ons op het areaal dat de ruimtelijke bestemming 'agrarijs gebied' draagt of op de hoeveelheid grond die op dit moment effectief in professioneel landbouwgebruik is?

In de recentste verzamelaanvraag werd afgerond 682.000 hectare landbouwareaal aangegeven. Dat is enerzijds inclusief de stukjes die er nog dienen vanaf geplukt (gebouwen, verharde oppervlakte, kleine landschapselementen, ...) maar anderzijds ook exclusief de uitbatingen die te weinig oppervlakte bebouwen om onder de aangiftplicht te vallen of om een andere reden vrijgesteld zijn van aangifte.

Voor de toekomst kunnen we mijns inziens (of liever: *moeten* we, zoals straks nog zal blijken) uitgaan van de werkhypothese dat betonstop en (her)bevestiging van agrarische bestemming uiteindelijk toch leiden tot 750.000 hectare effectief landbouwgebruik, inbegrepen de 70.000 hectare landbouwverwevingsgebied.

Agrarisch grondgebruik in Vlaanderen 2021

	1 aangegeven in de verzamel- aanvraag*	2 nodig per 1000 inwoners	3 nodig voor 6,59 miljoen Vlamingen	4 nodig voor 6,59 miljoen Vlamingen - afgerond	5 aangegeven in de verzamel- aanvraag - afgerond
gras	265.845,16	40	263.600	263.500	266.000
graan	256.002,26	40	263.600	263.500	256.000
aardappelen	49.926,82	0,6	3.954	4.000	50.000
bieten	22.968,95	1,3	8.567	8.500	23.000
fruit	17.441,7	10	65.900	66.000	17.500
groenten	28.493,48	5,5	3.6245	36.000	28.500
peulen	7.477,99	4	26.360	26.000	7.500
oliezaden	4.613,82	3,75	24.713	24.500	4.500
overige	30.592,82	4,85	3.1962	33.000	30.000
	68.3363	110	724.900	725.000	683.000

* Bron : www.vlaanderen.be/landbouwcijfers

Kan de Vlaamse landbouwsector een agro-ecologische boerderij worden?

Kunnen we met die 750.000 hectare een agro-ecologische boerderij opzetten die de bevolking lokaal van basisvoeding voorziet?

Landwijzer kent sinds jaar en dag een gekoesterde traditie: de stilaan legendarische 'oefening weekmenu'. In deze oefening wordt, naar een idee van docent veehouderij Wim Govaerts, door elke cursistengroep het gemiddeld voedingspatroon van de groep omgerekend naar jaarlijkse behoefte per persoon. Vervolgens wordt onderzocht of die jaarbehoefte kan worden opgeschaald naar een agro-ecologisch evenwichtige, economisch rendabele en naar arbeid toe haalbare boerderij. Als er genoeg tijd is, gaan we nog een stap verder en bekijken we hoe de 'regionale boerderij Vlaanderen' eruit ziet als we dit doortrekken voor de hele bevolking en diversifiëren naar de verschillende landbouwstroken.

De doelgroep die bij Landwijzer met deze oefening aan de slag gaat, bestaat uiteraard op zich al uit bewuste consumenten, die hun voedselkeuze vaak baseren op ecologische motieven (die overigens ook niet altijd helemaal kloppen). Maar het blijft verrassend dat de resultaten jaar na jaar zo weinig van elkaar verschillen. Er zit heel duidelijk een lijn in, die in een meer wetenschappelijke en naar aantallen meer representatieve aanpak zonder twijfel zou worden bevestigd.

De recentste versie van de 'oefening weekmenu' leert ons dat onze 'regionale boerderij Vlaanderen' minimaal 725.000 hectare grond nodig heeft om 6,59 miljoen consumenten met een sobere en agro-ecologisch bewuste levensstijl te voeden.

Die conclusie komt niet zomaar uit het weekmenu gerold. Ze is het resultaat van een aantal rekenoefeningen, en vervolgens ook een aantal adviezen om het menu bij te sturen. In de rekenoefeningen gaan we onder meer op zoek naar hoeveel basisproduct er achter verwerkte producten zit (zuivel, bier, wijn, sap, ...) en uiteraard ook achter de dierlijke producten (hoeveel voederteelt en buitenuitloop nodig, ...). De adviezen om het menu bij te sturen zijn dan weer gebaseerd op een aantal aannames in een agro-ecologische benadering.

Een agro-ecologische benadering zou wat dat betreft kunnen uitgaan van een paar vuistregels: 1/3 van het areaal in grasland, 1/3 in graangewassen, 1/3 in akkerbouw, groenten, fruit, ... Deze opdeling in drie derden heeft in het verleden zijn deugdelijkheid en duurzaamheid meer dan bewezen, eeuwenlang zelfs, en er zijn prachtige agro-ecologische teeltplannen en vruchtwisselingen mee te maken.

Als we het weekmenu van de pas afgestudeerde Landwijzer-cursisten zonder enige bijsturing doorrekenen naar jaarconsumptie per 1000 consumenten, ontstaat het beeld van een boerderij met ongeveer 52 hectare graangewas, 32 hectare gras(klaver), 10 hectare akkerbouw en 10 hectare fruitteelt (dit laatste buiten de vruchtwisseling). Dat wijkt sterk af van onze 'vuistregel', maar er is ook heel moeilijk (zeg maar onmogelijk) een gezonde vruchtwisseling mee te maken.

Gemiddeld jaarmenu Landwijzercursisten 2020

- Melk : 207 liter (waarvan een deel verwerkt in boter, kaas, yoghurt, ...)
- Vlees : 18 kg, waarvan 6,7 kg rund, 6,3 kg varken, 4 kg kip en 0,7 kg schaap
- Eieren : 138 stuks
- Graan : 119 kg (brood, deegwaren, bereidingsmiddelen, ...)
- Aardappelen : 14 kg
- Peulen : 16 kg
- Groenten : 55 kg
- Fruit : 75 kg
- Noten : 5 kg
- Bier : 65 liter
- Wijn : 18 liter

Waar zit nu eigenlijk het onevenwicht?

Er zit veel (te veel) graan in ons teeltplan. Een derde van dat graan is kippenvoer, en daar kunnen we in schrappen. Een alternatief voor eieren is nog niet zo eenvoudig te vinden, maar een alternatief voor kippenvlees kunnen we wel bedenken. Bijvoorbeeld vlees van herkauwers, geproduceerd op extra grasklaver in het teeltplan of via extensieve beweiding in het verweingsgebied.

Daarmee is het probleem eigenlijk al grotendeels opgelost, al kan de akkerbouw best wat meer zijn, en wat beter uitgebalanceerd. We missen naast de grasklaver voor de

zuivelproductie nog wat energie en eiwit in het rantsoen van onze koeien, en die willen we eigenlijk liever niet (zoals nu vaak wel het geval is) importeren uit het buitenland. Een deel daarvan kan door bierdrاف en oliekoek (lijnschilfers, koolzaadkoek) ingevuld worden, extra voederbieten en peulgewassen kunnen het tekort verder aanvullen. De groenten zijn in deze oefening vrijwel zeker onderschat. En verder missen we in onze teeltplannen toch ook nog wel de vezelgewassen (vlas, kemp, ...).

TEELTPLAN hectare per 1000 consumenten

	Aanvankelijk	Bijgestuurd
Granen	52,60	40,00
menselijke consumptie	28,23	28,00
brouwerst	3,86	3,85
krachtvoer koeien	4,09	4,00
kippenvoer leghennen	5,12	4,15
kippenvoer vleeskippen	11,30	
Grasklaver	31,60	40,00
weide koeien	21,90	21,90
weide jonge runderen	9,00	17,40
uitloop varkens	0,70	0,70
Akkerbouw	10,25	20,00
aardappelen	0,58	0,60
peulen	2,64	4,00
groenten	2,76	5,50
suiker- en andere bieten	0,54	1,30
oliezaden, vezelteelten	3,73	8,60
Fruit	10,97	10,00
noten	2,06	2,00
boomgaard	5,33	4,40
wijngaard	3,58	3,60
TOTAAL	105,42	110,00

Wat na bijsturing dan verschijnt, is het beeld van een boerderij met 40 hectare graange-wassen, 40 hectare gras en grasklaver, 20 hectare akkerbouw en 10 hectare fruitteelten. Of opgeschaald naar de totale bevolking: 263.600 hectare graan, 263.600 hectare gras en 197.800 hectare overige teelten. Deze verdeling maakt dat specifieke regionale kenmerken — zoals grond die niet geschikt is voor andere teelten dan gras — kunnen worden opgevangen en er bovendien via de veehouderij gezorgd kan worden voor een efficiënte voorziening in organische mest.

Het menu waar we tot nu toe van uitgegaan zijn, verandert nauwelijks door deze agro-ecologische bijsturingen. Ongetwijfeld zal niet iedereen onverdeeld gelukkig zijn met het menu dat aan deze productie beantwoordt. Voor grote delen van de bevolking wordt dit nog een hele omschakeling, en met name is dat het geval voor de consumptie van aardappelen en vlees. Voor beide producten zakt de consumptie de laatste jaren zienderogen, maar vooral wat vlees betreft wordt dit voor velen nog een bijzonder moeilijke oefening. Momenteel ligt de gemiddelde consumptie van vlees nog rond de 72 kg per persoon per jaar.

Voor de agro-ecologisch bewuste vleesconsument verandert er nauwelijks iets. Ongeveer 20 kg vlees per jaar per consument beantwoordt perfect aan de draagkracht van het systeem.

De vleesconsumptie zal vooral 'anders' moeten zijn. Minder kip, en vooral rundvlees van dubbeldoelkoeien of van meer extensieve (niet-dikbil-)rassen. Concreet: in het theoretische bedrijf dat we hier berekenen, kan de 4 kg kippenvlees uit het basismenu volledig worden vervangen door rundvlees. Belangrijk verschil: in tegenstelling tot het kippenvlees, dat geproduceerd werd met hoogwaardige menselijke voeding (graan) als veevoer, wordt het rundvlees in dit voorbeeld hoofdzakelijk geproduceerd op basis van gras, dat niet geschikt is voor menselijke voeding, maar wel noodzakelijk is in de teeltplannen voor de productie van menselijke voeding.

Bij de zuivelverwerking van 1,5 miljard liter melk komt er natuurlijk ook nog heel veel afgeroomde melk, karnemelk en kaaswei beschikbaar. Nevenproducten die samen met plantaardig afval kunnen worden opgewaardeerd in varkensrantsoenen, en waarmee dus ook nog ander vlees kan geproduceerd worden. Op basis van restproducten evenveel varkens als runderen houden, of zelfs iets meer, zou zeker moeten lukken.

In tegenstelling tot het kippenvlees, dat geproduceerd werd met hoogwaardige menselijke voeding (graan) als veevoer, wordt het rundvlees in dit voorbeeld hoofdzakelijk geproduceerd op basis van gras.

Een paar keer per jaar is er ook een stukje kip, als de leghennen vervangen worden. Die leghennen krijgen uiteraard wat graan, en hun deel van de super gezonde 'organische zuren' die we overhouden aan de zuivelverwerking, maar ze scharrelen hun kostje toch grotendeels bijeen op de weiden achter de koeien aan, in mobiele kippenstallen.

De conclusie is dat er in dit systeem voor de doorsnee consument veel minder vlees beschikbaar is, en de agro-ecologisch bewuste consument zich gerust verder kan houden aan zijn/haar actueel vleesverbruik. Maar wel ander en beter, om niet te zeggen 'slimmer' vlees: zo weinig mogelijk kip, en eerst het rundvlees dat aan de zuivel vastzit, aangevuld met varkensvlees in de mate waarin dit kan geproduceerd worden met restproducten. Ook schapenvlees van begrazingbeheer kan een uitstekende aanvulling zijn.

Tenslotte dient nog gewezen te worden op een belangrijk neveneffect van voldoende graangewassen in het teeltplan. Een derde 'klassieke' granen (tarwe, spelt, gerst, haver, rogge) in het teeltplan levert voldoende stro op om de hele veestapel van strooisel te

voorzien, zodat de voor het bodemleven zeer schadelijke drijfmest geleidelijk kan vervangen worden door stalmest. Dat levert inzake aanpak van de nitraat- en ammoniak-problematiek gegarandeerd een beter resultaat op en kan het tij doen keren in de alarmerende toestand van de organische stof in de bodem.

Vee in balans

Veebezetting wordt berekend in grootvee-eenheden (GVE). In het bijgestuurde teeltplan hebben we voer voor 40 GVE melkvee en 30 GVE jongvee/slachtvee. Voor 1 GVE hebben we elke dag dat het vee op stal staat (ongeveer 200 dagen per jaar) 10 kg stro nodig. Dat is in totaal voor dit theoretische bedrijf 140 ton stro per jaar.

Biologisch graan levert ons ongeveer 4 ton stro per hectare, of in totaal voor 40 hectare: 160 ton. Dat betekent dat we nog zo'n 20 ton stro overhouden voor de rest van het vee.

1 GVE produceert ongeveer 20 ton mest, waarvan de helft op de weide terecht komt, de andere helft wordt 's winters in de stal geproduceerd, en is dus beschikbaar voor bemesting van het akkerland. Op dit bedrijf komt de beschikbare stalmest op 700 ton. Met uitzondering van de vlinderbloemigen (die zichzelf grotendeels van mest voorzien via binding van luchtstikstof) krijgen de meeste akkerbouwgewassen ongeveer 25 ton mest, en de granen soms een kleine bemesting, of zelfs helemaal niets.

In dit geval zou zo'n 400 ton mest kunnen gebruikt worden voor de akkerbouwgewassen en 300 ton voor de granen. Daarnaast is er uiteraard ook nog een kleinere hoeveelheid mest ter beschikking van andere diersoorten (varkens en kippen). Al bij al voldoende voor een gematigde bemesting binnen de normen.

Gemiddeld hebben biologische gemengde bedrijven tussen 0,8 en 1 GVE per hectare bedrijfsoppervlakte. Dit theoretische bedrijf heeft 0,95 GVE per hectare.

Hoe ver staan we daar nu vanaf?

Tussentijds kunnen we besluiten dat we meer grond nodig hebben dan wat er nu in de verzamelaanvraag wordt aangegeven, maar dat die extra grond ook wel te vinden moet zijn, vermits het landbouwgebied en het verwevingsgebied waarin landbouw als hoofd- of nevenfunctie mogelijk is, samen 750.000 hectare groot is.

De omschakeling naar het hierboven beschreven agro-ecologisch model is in dat geval mogelijk. De vraag is dus vooral: hoe ingrijpend zullen de wijzigingen moeten zijn? Is een agro-ecologisch teeltplan misschien zó anders dat het huidige grondgebruik niet meer om te schakelen valt?

Een derde gras, daar moet letterlijk niets meer voor gebeuren, we kunnen het perfect doen met de 263.600 hectare grasland die er nu zijn. Een derde granen, dat is nu iets minder, 256.000 hectare. Veel van dat graanareaal wordt nu ingenomen door een graansoort die een buitenbeentje is, namelijk maïs (snijmaïs en korrelmaïs) die hoofdzakelijk als veevoer wordt gebruikt. Voor herkauwers is dat absoluut geen goede keuze, om tal van redenen, maar omdat bij maïsrantsoenen ook veel en duur eiwitrijk krachtvoer nodig is, pakt dit ook bedrijfseconomisch helemaal niet goed uit.

Om het verhaal van het maïsareaal helemaal af te ronden: we hebben de teelt niet nodig, ze levert ons een energetisch hoogwaardig, maar voor de rest laagwaardig en onevenwichtig voer op, ze levert ons ook geen noemenswaardige hoeveelheid stro op, en we kunnen de ruimte veel beter benutten voor hoogwaardige granen voor menselijke voeding. Wat de moeite betreft die boeren moeten doen voor de teelt maakt het echt niet zoveel uit dat er klassiek graan zou worden geteeld in plaats van maïs.

Hoe zit het met de melkkoeien die we nodig hebben voor lokale voorziening in zuivel? We hebben ongeveer 300.000 melkkoeien nodig. Momenteel hebben we er 325.000. Het grote verschil zit hier vooral in de intensiteit van de productie. Met de gespecialiseerde melkveerassen produceren onze koeien gemiddeld per lactatie 8.000 liter melk. Dat is meer dan we nodig hebben, waardoor de melkprijs voortdurend onder druk staat, en veel melk onder de vorm van goedkope melkpoeder naar het buitenland wordt gestuurd. Die hoge producties vragen ook veel van de koeien, waardoor ze sneller moeten vervangen worden en we dus meer jongvee moeten houden. Met producties tussen 4.000 en 5.000 liter melk per koe kunnen we extensiever produceren en vullen we toch onze behoefte aan zuivel in.

Die hoge producties vragen ook veel van de koeien, waardoor ze sneller moeten vervangen worden en we dus meer jongvee moeten houden.

Waar er wel wat moet veranderen, is in de akkerbouw, de tuinbouw en de fruitteelt. We kunnen best wel wat meer groenten gebruiken. Het durft door de jaren wel wat wisselen, maar qua grootteorde zitten we toch in de buurt en moeten we vooral de keuze goed afstemmen op de binnenlandse vraag.

De akkerbouw geraakt al jaren niet meer weg met haar gigantische overproductie aan nauwelijks rendabele aardappelen, terwijl we tegen een nijpend tekort aankijken van allemaal hoog salderende gewassen: peulen, oliezaden, noten en allerlei andere soorten fruit, ... Dat fruit kan bij wijze van spreken niet de zoveelste hectare Conference of Jonagold zijn, er zal een grote diversiteit moeten zijn, inventief gekozen. Het zal tijd en investeringen vragen, dus waar wachten we eigenlijk op?

De omschakeling van de grondgebonden land- en tuinbouwbedrijven naar een evenwichtig agro-ecologisch landbouwsysteem is perfect mogelijk. Afhankelijk van de sector vraagt ze nauwelijks aanpassingen of juist iets meer, maar er is geen enkele aanpassing bij die grondgebonden boerderijen van een 'gezonde' schaalgrootte naar de stopzetting drijft, of die de gewone boer en boerin niet zouden aankunnen. En

sommige van die aanpassingen leveren zelfs meteen een aanzienlijke bedrijfseconomische verbetering op.

Het is echter meer dan duidelijk dat er in een agro-ecologische systeembenadering van de landbouw ruimte is voor ongeveer 600.000 varkens en zo'n 3 miljoen kippen, maar dat er op geen enkele manier een plaats te bedenken is voor de 5,7 miljoen varkens en de 34 miljoen stuks pluimvee die nu in Vlaanderen worden gehouden.

Meer dan twintig jaar geleden al werd in het kader van een van de mestactieplannen beslist dat de bio-veebezettingnorm van 2 grootvee-eenheden per hectare voortaan voor alle landbouwers, ook de gangbare, moest gelden. Een snelle berekening leert ons dat bovenvermeld pluimvee en varkens samen 2,3 miljoen grootvee-eenheden verte-

genwoordigen, wat onze regionale veebezetting dus op meer dan 3,3 grootvee-eenheden per hectare brengt. Die cijfers geven overduidelijk aan wat er zeker en vast *niet* klopt in 'ons' actueel landbouwsysteem. Of wat daarvoor moet doorgaan, want er zit naar mijn gevoel op dit moment niet echt een systeem in.

Er op geen enkele manier een plaats te bedenken is voor de 5,7 miljoen varkens en de 34 miljoen stuks pluimvee die nu in Vlaanderen worden gehouden.

Waarom zijn we niet in volle transitie naar agro-ecologie?

De omschakeling van de (min of meer) grondgebonden producties naar een agro-ecologisch landbouwsysteem vraagt relatief weinig inspanningen of veranderingen en de lokale zelfvoorziening in basisvoeding komt in dat geval op geen enkele manier in het gedrang. Er is voor dit laatste voldoende grond ter beschikking, en een meer lokale afzet dan nu het geval is kan tal van boerderijen trouwens economisch sterker maken.

In onze huidige landbouw zit echter ook een niet-grondgebonden segment, de zogenaamde veredelingslandbouw (pluimvee- en varkenshouderij). Een groot gedeelte daarvan is industrieel geïntegreerd, wat betekent dat de toelevering, productie, verwerking en afzet behoren tot met elkaar verbonden industriële ondernemingen.

Door het huisvesten van de varkens en kippen op wat eertijds gewone gemengde boerderijen waren — en veel van die boerderijen zijn voor de rest ook wel nog gemengde akkerbouw-veebedrijven — worden de voordelen van een industriële aanpak en schaal gecombineerd met een soort 'mythische' verbondenheid met 'onze familiale landbouw'. Vergunningverlenende en andere overheidsinstanties zijn om die reden vaak genoodzaakt deze industriële spelers van het agro-business-complex te ontzien. Onnodig te vermelden dat voor deze industriële groepen, zeker met de omvang die de geïntegreerde veehouderij de laatste decennia heeft aangenomen, enorme financiële belangen meespelen.

Maar het zou veel te simpel zijn als we besluiten dat we niet in transitie gaan naar agro-ecologie omdat we geen oplossing hebben voor deze niet-grondgebonden veehouderij, of omdat de druk vanuit de industriële belangengroepen deze transitie verhindert.

Niets belet ons toch om al minstens het grondgebonden deel van de landbouw om te schakelen? En is die veredelingslandbouw wel landbouw? Moeten we daar vanuit de landbouw wel een oplossing voor bedenken?

Eerlijk gezegd, ik denk niet dat er nu in de eerste plaats een oplossing moet worden gezocht voor wat niet of nauwelijks om te schakelen is. Want ook als we daar een oplossing voor vinden, blijven er nog heel wat drempels over, die momenteel verborgen blijven in de coulissen van wat eigenlijk een stukje toneel is.

We doen het niet, niet omdat het niet kan, maar omdat we niet willen en niet durven. En omdat we met velen zijn om één of meer stappen niet te willen of te durven zetten. Zullen we even in de spiegel kijken?

Ruimte

Misschien hebben we wel genoeg ruimte om aan agro-ecologische landbouw te doen, maar dat is financieel voor de grondeigenaars de slechtst denkbare bestemming. De mythe van de exportroeping houdt de droom wakker dat de landbouw veel te veel grond ter beschikking heeft, en er dus veel grond is die we kunnen herbestemmen voor andere dingen (waar we rijk van worden!).

In dit paragraafje 'ruimte' zit ook het verwevingsgebied. Eigenlijk willen we het gedeelte dat nu gebruikt wordt voor natuurdoelstellingen niet delen met de boeren. We zijn wel voorstander van agro-ecologie en verweving, maar die verweving willen we eigenlijk alleen gerealiseerd zien in knalgeel agrarisch gebied zonder groene strepen.

Tewerkstelling en meerwaarde

In de industriële vleugel van het agro-business-complex wordt veel toegevoegde waarde gecreëerd en werkt er 'veel volk', zoals men zegt. De angst dat daar klappen gaan vallen is begrijpelijk, maar die angst is niet helemaal terecht, want transitie naar lokale zelfvoorziening is niet helemaal hetzelfde als transitie naar uitsluitend korte ketenhandel van primair product. We hebben nog steeds verwerking en handel nodig.

Als daar al iets wijzigt, is het *toegenomen* meerwaarde en tewerkstelling, omdat we minder genoodzaakt zullen zijn producten tegen lage prijzen te exporteren en ook meer product met hoge toegevoegde waarde binnenlands zullen produceren.

Beleid

Hoe de landbouw er vandaag uitziet is niet als een plaag van Egypte plotseling uit de hemel komen vallen. Dit is het gevolg van een beleid, dat voor een deel bestond en bestaat uit het actief promoten van specifieke praktijken en het opleggen van regels, die er bij de boeren worden ingestampt, maar voor een deel ook uit zelfgenoegzame

blijken van waardering voor het productivistisch discours. ‘Groei’ werd daarbij vaak voorgesteld als ‘mee zijn met de tijd’. Nu kan het beleid alleen nog terug, ten koste van een stevige dosis gezichtsverlies.

Boer en landbouwpraktijk

Misschien zit het grootste struikelblok nog wel bij de boeren zelf. Wat we met een agro-ecologisch alternatief voorstellen is minder produceren, trager, rustiger, extensiever, ... Je hoeft geen helderziend genie te zijn om je de innerlijke angsten van de boeren voor te stellen bij dit perspectief. Wat heeft de recente geschiedenis de boeren geleerd over extensiveren? Minder product is minder inkomen of zoeken naar meer (onvindbare of onbetaalbare) grond, is belachelijk gemaakt worden in je omgeving, is gestraft worden voor wat je doet, want het beleid heeft de ratrace naar meer product altijd beloond, ...

Veel boeren willen ook alleen maar steeds meer en intensiever produceren. De huidige generaties boeren hebben het met de papepel meegekregen dat toename van de productie het belangrijkste, zo niet het enige bewijs is van competentie. Velen hebben nooit iets anders gehoord. Ze zijn er in de overdracht van de bedrijven op ‘geselecteerd’ als ik dat zo oneerbiedig mag zeggen. Hoeveel van de zogenaamde ‘verpaarding’ en ‘vertuining’ is eigenlijk kansarmoede van boeren die het ouderlijke bedrijf niet heb-

ben durven of kunnen overnemen, en in hobbymatige landbouw toch nog hun hart volgen? Wat in de praktijk eigenlijk neerkomt op een soort erosie van onze landbouwsector inzake ideeën, energie, visie, ...? Of misschien is dat stukje van de vertuining juist onze erosiebuffer, waarin nog veel kennis bewaard blijft?

Consumenten zullen in een agro-ecologisch landbouwsysteem niet noodzakelijk meer of veel meer betalen voor hun voedsel.

Maar de houding om veel te produceren is ook in zekere zin — terecht! — trots van de boeren. Vaak moet je daar ook wel een heel competente boer voor zijn. Is dat stukje trots op hun kunnen juist niet het allerlaatste wat ze overhouden? En vooral: dit sluit ook tot op zekere hoogte aan bij het samenwerken met de natuur. In haar ‘huishouden’ gaat moeder natuur uit van overvloed, en niet — zoals onze actuele economie — van schaarste.

Consumenten

Ook het economisch verhaal nog eens helemaal uitspitten zou ons hier te ver leiden. Vroeg of laat moet dat ook wel gebeuren, maar het lijkt mij in dit verhaal niet echt een struikelblok. Consumenten zullen in een agro-ecologisch landbouwsysteem niet noodzakelijk meer of veel meer betalen voor hun voedsel. De discussie zal vooral gaan over welke verhoudingen we hanteren om de meerwaarde doorheen de keten eerlijk te verdelen. Maar ook in onze rol als consumenten — en finaal zijn we dat allemaal — zullen

we de transitie voelen, want onvermijdelijk vraagt agro-ecologie een levensstijl die soberder en consequenter is dan onze actuele gemiddelde levenswijze.

En dáárom zijn we op dit moment dus (nog) niet in volle transitie

We doen het niet omdat we niet durven en — diep in ons binnenste — niet willen.

Voor een deel is dat te wijten aan wat ‘des mensen’ is en we (enigszins eufemistisch) zouden kunnen bestempelen als onze kleine kantjes. Hebzucht, eigenbelang, geldingsdrang, hoogmoed, ... gaan vaak onbewust met ons aan de haal, maar worden in de economie ook vakkundig en soms zelfs meedogenloos bespeeld.

Voor een stuk zijn het ook bewuste en beredeneerde angsten. Er moet in de primaire productie niet zo heel veel veranderen, maar elke verandering zal in elke schakel van de keten inspanningen vragen. Tewerkstelling, meerwaardecreatie, winst in de handel, ... het kan allemaal behouden blijven of zelfs verbeteren, maar we gaan dit alles opnieuw moeten verdienen met een energieke inzet en werken aan kennis en kunde, visie, vernieuwing en inventiviteit.

Terwijl iedereen eigenlijk het liefste zou willen doorgaan op de platgetreden paden. Vooral niet te veel bijkomende inspanningen, terwijl het nieuwe altijd inspanningen vraagt. Het moet helemaal anders en iedereen is het ermee eens dat het anders moet. Maar wat ik zelf nu aan het doen ben, zou daar zonder enige verandering helemaal in moeten passen. Het zijn de anderen die moeten veranderen ...

En voor een stuk is het ook onvermogen, omdat we dit veel te complexe verhaal nooit helemaal kunnen overzien, en we met zovelen zijn van wier hoogst individuele beslissingen het welslagen van de transitie afhangt.

En toch kan het lukken.

Het kan lukken als ‘de overheid’ — dat is politiek én administratie — het voortouw neemt en het voorbeeld geeft. Niet omdat we de overheid alleen verantwoordelijk willen of moeten stellen voor dit complexe vraagstuk, maar omdat het haar rol en taak is om het voortouw te nemen daar waar de samenleving als geheel in actie moet komen. En vooral omdat de overheid ons onvermogen om het vraagstuk in zijn geheel te overzien, kan doorbreken door een multidisciplinaire aanpak en door zolang dat nodig is altijd weer terug te gaan naar de nog ontbrekende puzzelstukjes.

Dat wordt voor de overheid geen eenvoudige opdracht: met kennis van zaken, zonder eigenbelang of eigen ‘goestingen’, eerlijk zeggen waar het op staat, mensen belonen voor de inspanningen in plaats van pietluttig te controleren en te bestraffen, en tenslotte ook nog eens bescheiden te reflecteren op de eigen rol en verantwoordelijkheid in het hele verhaal. Een bijzonder heikele opdracht daarbij wordt het zoeken naar kennis en advies uit onverdachte, belangeloze bron.

Er zijn tekenen van hoop, en niet weinig. Lokale besturen en burgerinitiatieven ontwerpen — al dan niet in samenwerking — voedselstrategieën, eiwittransitieplannen en nog zoveel meer. Vaak getuigen die van veel idealisme en onbaatzuchtige ambitie, maar tegelijk ook van eenzijdigheid en gebrekkige kennis van sommige deelaspecten of meer complexe verbanden, zoals onder meer de complexiteit van een agro-ecologisch landbouwmodel.

In stedelijke voedselstrategieën wordt sterk gefocust op kleinschalige, eerder intensieve groenteteelt in de onmiddellijke omgeving van de stad. Dat kan zeker een goede keuze zijn, die in deze (voor)stedelijke context ook historisch altijd haar plaats heeft gehad en zal blijven hebben. Maar die intensieve groenteteelt, gericht op de afzetkanalen van de nabije stad, was historisch ook altijd ingebed in grotere gehelen — eveneens in de onmiddellijke nabijheid van de stad — van akkerbouwmatige teelten en veehouderij. Meer inzetten op grotere gemengde boerderijen (en veel steden hebben daar via het openbaar grondbezit de mogelijkheden voor) zou niet alleen de band tussen de stad en het land nog aanzienlijk versterken, maar bovendien het agro-ecologisch alternatief als model zichtbaar en navolgbaar maken.

Als we absoluut willen schrappen wat niet 100 procent scoort op klimaatvlak, houden we al snel geen systeem meer over.

Vaak gaan we ervan uit dat een lijstje van ‘beste keuzes’ (waar bereiken we met het minst grond het meest resultaat, met welke maatregelen boeken we de grootste klimaatvoortgang, ...) vanzelf op de ‘beste landbouw’ uitkomt. Dat is jammer genoeg niet het geval. Landbouw is een systeem, en in het beste geval een systeem dat de agro-ecologische toets kan doorstaan. Ook die agro-ecologische landbouw bestaat niet exclusief uit de beste milieu- of klimaatpraktijken. Maar als geheel scoort hij wel goed. Als we absoluut willen schrappen wat niet 100 procent scoort op klimaatvlak, houden we al snel geen systeem meer over, en vervolgens in een heel nabije toekomst ook geen lokale landbouw meer.

Met alle gevolgen van dien, ook voor het klimaat.

Bio

Koen Dhoore is verantwoordelijk voor de startersbegeleiding en het leertraject lessen bedrijfsbeheer bij Landwijzer.